

Щодо криміналізації поширення «фейкових» новин

О. О. Костенко,

старший викладач кафедри

кримінального права та процесу

Навчально-наукового юридичного інституту

Національного авіаційного університету

Аналізується потенційна шкода, яку можуть нанести фейкові (завідомо неправдиві) новини демократії та суспільному порядку. Здійснено спробу виділити основні ознаки фейкових новин для відмежування останніх від суміжних понять. Обґрунтовується необхідність криміналізації діянь, що пов'язані з поширенням таких новин та дезінформації, в тому числі і через мережу Internet. В аргументації використовується досвід Європейського Союзу та законотворча практика Франції.

Ключові слова: *фейкові новини, дезінформація, свобода слова, виборчий процес, пропаганда.*

Kostenko E. A. On criminalization of the distribution of fake news

Анализируется потенциальный вред, который могут нанести «фейковые» (заведомо неправдивые) новости демократии и общественному порядку. Сделана попытка выделить основные признаки фейковых новостей для разграничения последних от смежных понятий. Обосновывается необходимость криминализации деяний, которые связаны с распространением таких новостей и дезинформации, в том числе и через сеть Internet. В аргументации используется опыт Европейского Союза и законотворческая практика Франции.

Ключевые слова: *фейковые новости, дезинформация, свобода слова, избирательный процесс, пропаганда.*

Kostenko Olena. On criminalization of the distribution of fake news

In this article author analyzes the potential harm that can be caused by «fake» (obviously false) news on democracy and public order. The author attempts to identify the main features of fake news to distinguish the latter from related concepts. Also author tries to justify the need to criminalize acts that are associated with the spread of such news and misinformation, including through the Internet. In argumentation process the experience of the European Union and the legislative practice of France is used.

Keywords: *fake news, desinformation, freedom of speech, electoral process, propaganda.*

© Костенко Олена Олександрівна – старший викладач кафедри кримінального права та процесу Навчально-наукового юридичного інституту Національного авіаційного університету

Такий популярний на сьогодні термін «постправа», з'явившись, означив важливі зміни в суспільстві, які відбулися за останні 15 років. На жаль, ми бачимо такий феномен – правда більше не є абсолютною цінністю. Варто нагадати, що слово «постправа» було найбільш вживаним словом 2016 року за версією Оксфордського словника.

У сучасній пресі під «постправдою» мається на увазі риторика Президента США Доналда Трампа, скандал, пов'язаний з викривленням фактів під час процесу Brexit, факт наявності війни в Перській затоці (чи її відсутності, за словами Ж. Бодріяра)¹. Іншими словами, постправа – результат діяльності публічних осіб, політиків, представників преси, які здійснюють маніпуляцію інформацією, фактами, або ж, взагалі, ігнорують їх, звертаючись до емоцій та почуттів пересічних громадян, для того, щоб перемогти на виборах та/або досягнути іншої мети.

На доказ існування даного явища можна навести такі факти: Дональд Трамп переміг у виборах навіть після того, як казав завідомо неправдиву інформацію, а британський політик Найджела Фараджа, який публічно зізнався, що проголошував неправдиві відомості, залишився в політиці. Але явище постправи вочевидь існує не тільки у політичному дискурсі: на відомому американському шоу Опри Уїнфрі виступила відома зірка, яка стверджувала, що причиною аутизму її сина є те, що в дитинстві йому робили щеплення, а коли її попросили аргументувати твердження, вона відповіла, що «...Google – ось мій університет»². Симптоматичним також є кейс екс-міністра юстиції Великобританії Майкл Гова, який порівняв 10 нобелівських лауреатів з економіки, які підписали лист-звернення проти Brexit, з нацистськими науковцями та заявив що «люди вже по горло ситі цими експертами...»³.

Також не можна не зазначити, яку величезну роль грають соціальні мережі у світі постправи, розповсюджуючи недостовірну інформацію. Хоча складається враження, що Facebook вже вийшов з під контролю і заміщує справжню журналістику («криза четвертої гілки влади»), все ж таки суспільство у змозі намагатися контролювати його та використовувати на власну користь, а не навпаки. Прикладом може служити очолюваний головним редактором Guardian проект «Web We Want», що має за мету «протистояти узвичаєній культурі онлайн-домогань і задуматися над питанням, у який спосіб ми, як інституція,

¹ *Baudrillard J.* The Gulf War Did Not Take Place: Power Publications, Sydney (August 17, 2012), 87 p.

² *Brotherton R.* Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories: Bloomsbury Publishing (November 19, 2015), 288 p.

³ *Menon A., Portes J.* You're wrong Michael Gove – experts are trusted far more than you // The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jun/09/michael-gove-experts-academics-vote>.

можемо сприяти кращому і більш цивілізованому спілкуванню в мережі»⁴.

Цю проблему досліджували такі вчені, як Жан Бодріяр, Роб Брозертон, Валерій Бебик, Мет'ю Данкон та ін.

Аналізуючи дану проблематику, не варто було б залишати осторонь потенційну роль права як суспільного регулятора в цій складній проблемі. Очевидним є те, що в більшості країн продавець буде нести юридичну відповідальність, якщо він буде рекламувати свій товар використовуючи неправдиву інформацію, обман, шахрайство. Майже в кожній розвиненій державі є відповідальність за здійснення дифамації (в Україні це ст. 277 Цивільного Кодексу України).

Але 3-го січня 2018 сталася справді важлива соціальна подія – президент Франції Еммануель Макрон оголосив, що у наступні два тижні буде представлено законопроект, спрямований на боротьбу з фейковими новинами в Інтернеті⁵. Президент зазначив, що таким чином він буде застосовувати юридичний механізм захисту демократії від зазіхань. Тобто вже стало очевидним, що суспільна шкода від таких новин стала настільки відчутною, що саме зараз настав час використовувати методи права, тому що зволікання може призвести до негативних наслідків.

Так, рішення Макрона було пов'язане, в першу чергу з пропагандистською діяльністю Sputnik і RT, скандалом, що пов'язаний з втручанням російських медіа у виборчу кампанію⁶. Складно піддати сумніву той факт, що вибори, що проведені з порушенням принципів виборчого права становлять пряму загрозу всьому існуванню демократичного режиму. Але фейкові новини несуть загрозу не тільки виборчому процесу, а також і іншим благам суспільства - таким як громадська безпека, честь і гідність особи, приватність, безпека держави. Так, за даними ВВС за 2017 рік неправдиві новини систематично вражали суспільство – медіа вводили в оману щодо сили урагану в Америці, осіб, винних у вчиненні терористичного акту, пожежі в Лондоні та щодо багатьох інших фактів⁷. Така викривленість фактів сприяє різкому підвищенню рівня злочинності, порушенню прав людини, зневірі людей в стабільність та є очевидною загрозою для суспільного добробуту.

Що ж таке «фейкові новини» (від англ. fake – «підробка», «фальшивка») та які існують проблеми з чітким їх визначенням та відмежуванням

⁴ Web we want. URL: <https://webfoundation.org/our-work/projects/web-we-want/>.

⁵ Plucinska J. Macron proposes new law against fake news // Politico.eu. URL: <https://www.politico.eu/article/macron-proposes-new-law-against-fake-news/>.

⁶ Russia's RT Launches New French Channel Despite 'Propaganda' Charges. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-today-rt-launches-new-french-language-channel-paris-despite-propaganda-charges-macron/28926043.html>

⁷ Rannard G. How fake news plagued 2017. URL: <http://www.bbc.com/news/world-42487425>.

від інших, зовнішньо схожих явищ?⁸ Оскільки над пошуком відповідей на це питання почали замислюватись відносно нещодавно (раніше годі було і передбачити, що соціальні мережі в Internet набудуть такого впливу і почнуть виходити з-під контролю), то загальноприйнятної дефініції ще немає, як немає і загальносуспільного погодження щодо ознак «фейковості». Словник Merriam-Webster визначає, що термін «фейкові новини» часто використовується, щоб описати новини політики, які спричиняють шкоду установам, організаціям, юридичним чи фізичним особам⁸. Згідно Le Monde, фейки «створюються за принципом звичайних новин і маскуються під журналістику»⁹. Також є таке визначення, в якому фейкові новини це – «шахрайство, повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається у ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів. Часто носять гумористичний або сатиричний характер і створюються з метою висміювання або привернення уваги до важливих суспільних проблем чи тенденцій»¹⁰. Спробуємо, згідно цих визначень, окреслити основні ознаки, які відрізняють фейкові новини від правдивих та від схожих на них – гумору, сатири, добросовісної помилки автора:

1. Створюються з метою ввести в оману.
2. Спричиняють шкоду.
3. Інформація не відповідає об'єктивній реальності, і це можна довести (не оціночна точка зору автора).
4. Фейкові новини зовнішньо схожі на правдиві.

Також варто зазначити, що в цьому питанні є деякі проблемні моменти відмежування від сатиричних повідомлень (можливо, за критерієм суспільної шкідливості, оскільки сатира має суспільно корисну мету – привертати увагу до важливих явищ) та питання співвідношення зі свободою слова. Обмеження законом поширення фейкових новин пов'язане з великим ризиком – воно може увійти у конфлікт зі свободою слова, обмежити її та спричинити так званий chilling effect («охолоджуючий ефект») на незалежних медіа, які є необхідним елементом функціонування демократії. Для того, щоб уникнути таких наслідків, необхідно окреслити чітку дефініцію у нормативному акті та намагатися уникати надмірної криміналізації, якщо мова йде про методи кримінального права.

⁸ *The Real Story of 'Fake News'*. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news>

⁹ *Delcambre A.* Huit médias français s'allient à Facebook contre les « fake news » En savoir plus sur dans-sa-lutte-contre-les-fake-news_5075054_3236.html#6YLsohexvZ2eu8Cz. URL: http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2017/02/06/huit-medias-francais-s-allient-a-facebook-dans-sa-lutte-contre-les-fake-news_5075054_3236.html

¹⁰ *Підроблені новини*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8#cite_note-1

Яким же чином у законопроекті Макрон пропонує вести боротьбу з неправдивими новинами? Він планує зобов'язати керівництво соціальних мереж підвищити прозорість інформації про рекламні матеріали і розкрити особу рекламодавця по запиті, а також новий закон передбачає зобов'язати адміністрацію соціальних мереж або сайту видалити фейковий контент і заблокувати аккаунт користувача за рішенням суду та ін.¹¹ Варто зазначити, що у Франції ще з 1981 року діє закон, який захищає проти розповсюджувачів недостовірної інформації, але він визнаний сильно застарілим, оскільки вплив Інтернету змінив медіа за останні роки.

Також в 2017 році була створена суспільна консультація Єврокомісії проти поширення дезінформації та фейкових новин в Інтернеті. Участь у ній можуть взяти громадяни, журналісти та юридичні особи в ЄС. У 2017 році Європарламентом була прийнята резолюція щодо необхідності Єврокомісії переглянути діюче законодавство щодо обмежень поширення дезінформації, а Єврокомісія підтвердила, що ця тема є пріоритетною і включила її в програму на 2018 рік¹².

Отже, навівши аргументи, що фейкові новини дійсно є суспільно шкідливими, виникає питання: чи варто криміналізувати їх поширення? Особливо враховуючи сучасні тенденції до економії засобів кримінальної репресії та гуманізму.

На нашу думку, так, варто. Основними аргументами тут буде існування конфлікту с Росією, широке розповсюдження пропаганди, низький рівень культури журналіста в країні, відсутність прозорості фінансування популярних медіа та інші. Враховуючи досвід Франції, а точніше приблизний перелік суб'єктів, які можуть понести відповідальність за поширення фейкових новин, можна запропонувати застосовувати до таких суб'єктів заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб (ст. 96-10 Кримінально кодексу України). Щоб уникнути надмірного використання засобів кримінально-правового характеру та не спричинити вищезазначений «охолоджуючий ефект», варто було б обмежити криміналізацію діяння поширенням тільки тих фейкових новин, внаслідок яких настали тяжкі або особливо тяжкі наслідки чи заподіяна істотна шкода, або ж якщо діяння пов'язане порушенням або ризиком порушення національної безпеки України, її суверенітету та територіальної цілісності.

¹¹ Президент Франції готовит закон против фейковых новостей. URL: <http://www.dw.com/ru>.

¹² Call for applications for the selection of members of the High Level group on Fake News. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/call-applications-selection-members-high-level-group-fake-news>

Отже, враховуючи вищезазначені аргументи, а також той факт, що на сьогодні політичний курс України спрямований до інтеграції з Євросоюзом, українському кримінальному законодавству необхідні зміни у контексті захисту від фейкових новин в Інтернеті і не тільки, дезінформації, особливо якщо наслідки від таких новин впливають на виборчий процес чи безпеку держави. Хоча криміналізація поширення такого роду інформації і пов'язана з певними ризиками, закони, написані з використанням досвіду європейських країн та якісної законодавчої техніки безперечно будуть мати позитивний вплив на українське суспільство.

Kostenko Olena. On criminalization of the distribution of fake news

The most widely used word in 2016 according to the Oxford Dictionary was the word «post-truth». The post-truth is the result of the activities of public figures, politicians, press representatives who manipulate information, facts, or, in general, ignore them, addressing the emotions and feelings of ordinary citizens in order to win elections and / or achieve another goal.

Analyzing this issue, it would not be worthwhile to leave the potential role of law as a public regulator in this complex problem. It is obvious that in most countries the seller will be legally responsible if he make advertisement of his product using false information, fraud. Almost in every developed state exists criminal or civil responsibility for defamation (in Ukraine it is article 277 of the Civil Code of Ukraine).

But on January 3, 2018, a really important social event took place - French President Emmanuel Macron announced that a bill aimed at combating fake news on the Internet will be presented in the next two weeks. The President noted that in this way he would apply the legal mechanism of protecting democracy against the violations. It has become apparent that public harm from such news has become so significant that it is now time to use the methods of law, because hesitation can lead to negative consequences.

So what is the definition of «fake news» and are there any problems with separation fake news from other phenomena? As it wasn't possible for example 10-15 years ago to foresee that social networks in the Internet would take such influence and start going out of control) so there is no generally accepted definition as well as there is no general agreement on the features of being fake. The Merriam-Webster Dictionary determines that the term «fake news» is often used to describe policy news that harms institutions, organizations, legal entities or individuals. According to Le Monde, the fake news «are created on the principle of ordinary news and look like real journalism». There is also a definition in which fake news are «fraud, totally or partly invented information about social events, phenomena, certain individuals, which are presented in the media under the guise of the real journalistic materials. Often they are humorous or satirical and are designed to mock or attract attention to important social problems or trends».

Let's try, according to these definitions, to outline the main features that distinguish the fake news from the true and the similar ones - humor, satire, bona fide mistake by the author – fake news are created in order to deceive; causing harm,

the information in them does not correspond to objective reality, and this can be proved (not an estimation point of view of the author); fake news look very similar to the truth.

Consequently, while arguing that fake news are really socially harmful, the question arises: is it necessary to criminalize their spread? Especially considering the current trends in avoidance of overcriminalization to save money and resources and for humanism.

In our opinion, yes, it is worth it. The main arguments here are: the existence of a conflict with Russia, widespread propaganda, a low level of journalist culture in the country, lack of transparency in the funding of popular media, and others. Using the experience of France, or rather the approximate list of legal persons that may be responsible for the distribution of fake news, it is possible to apply to such legal persons special measures of criminal law (article 96-10 of the Criminal Code of Ukraine). In order to avoid excessive use of repressive measures and not to cause the above-mentioned «cooling effect», it would be advisable to restrict the criminalization of the act to the dissemination of only those fake news that resulted in grave or particularly grave consequences or significant harm, or if the act is related to violation or risk of violating Ukraine's national security, its sovereignty and territorial integrity.

Consequently, taking into account the above-mentioned arguments, as well as the fact that Ukraine's political course is currently aimed at integration with the European Union, Ukrainian criminal law requires changes in the context of protection against fake news in the Internet and other resources, misinformation, especially if the consequences of such news affect the electoral process or the security of the state. Although the criminalization of the distribution of this type of information is related to certain risks, laws which are made taking into account the experience of European countries and quality legislative technology will certainly have a positive impact on Ukrainian society.

Keywords: fake news, desinformation, freedom of speech, electoral process, propaganda.